

CHINGIZ AYTMATOV

Sarvqomat
dilbarim QISSALAR

«O'zbekiston milliy ensiklopediyasi»

Davlat ilmiy nashriyoti

Toshkent – 2018

UO‘K: 821.512.154-31
KBK 84(5 Kir)
A 39

Tarjimon
Asil Rashidov

Aytmatov, Chingiz
A 39 **Sarvqomat dilbarim.** [Matn] : / Chingiz Aytmatov – T.: «O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2018. – 304 b.
ISBN 978-9943-07-679-2

UO‘K: 821.512.133-(081)
KBK 84(5ŷ)6

Chingiz Aytmatov qissalarida inson va qadriyat ulug‘ligi yonma-yon qo‘yiladi. Yozuvchi qancha ruhiyat tahliliga kirib borsa, shuncha ajdodlar merosiga e‘tibor qaratadi. Shuning uchun ham uning asarlarida inson qismati orqali ruhiyat va qadriyat tushunchasi zimdan kurash olib boradi. Bu jihat sizga taqdim etilayotgan uch go‘zal qissada ham aks ettirilgan.

ISBN 978-9943-07-679-2

© A. Rashidov (tarj.) 2018.
© «O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi»
Davlat ilmiy nashriyoti, 2018.

SARVQOMAT DILBARIM

Kasbim jurnalist bo‘lganligi sababli Tyan-Shanda tez-tez bo‘lib turishga to‘g‘ri kelardi. Bundan bir yarim yil muqaddam, bahor kunlaridan birida meni shoshilinch sur‘atda chaqirib qolishdi. Bu vaqt men Tyan-Shan oblastining markazi Norinda edim. Avtostansiyaga yetib kelsam, bundan bir necha daqiqa ilgari avtobus jo‘nab ketgan ekan. Navbatdagi mashinani yana besh soatlar chamasi kutish kerak edi. Xullas, birorta yo‘lovchi mashinada ketishga urinib ko‘rishdan boshqa iloj qolmagan edi. Shu maqsadda shahar chekkasidagi tosh yo‘lga qarab yugurdim.

Muyulishdagi benzokolonka oldida bir yuk mashinasi turardi. Shofyor mashinaga endigina benzin quyib bo‘lgan ekan. Sevinib ketdim. Kabina oynasiga xalqaro qatnov belgisi «SU» – «Sovet Ittifoqi», deb yozib qo‘yilgan edi. Demak, mashina Xitoydan Ribachedagi chet ellar bilan aloqa qiladigan transport avtobazasiga kelayotgan ekan. U yerdan istagan vaqtda Frunzega ketish mumkin edi.

– Siz hozir jo‘naysizmi? Meni ham Ribachegacha olib ketsangiz! – deb iltimos qildim shofyordan.

U o‘g‘irilib, yelkasi osha menga qarab qo‘ydi-da, qaddini rostlab, xotirjamgina:

– Yo‘q, og‘a, ilojim yo‘q, – dedi.

– O‘tinib so‘rayman, meni zarur ish bilan Frunzega chaqirtirishibdi.

Shofyor menga yana xo‘mrayib qaradi.

– Tushunypman, ammo xafa bo‘lmang, og‘a. Hech kimni olmayman.

Men hayron bo‘lib qoldim. Kabinasi-ku bo‘sh, bir kishini olib ketsa nima qilarkin. Shoshilib turganimni, nafasim bo‘g‘zimga tiqilib ketayotganini ko‘rib turgan bo‘lsa.

– Men jurnalistman. Juda shoshilyapman. Istaganingizcha haqini to‘lashim mumkin...

– Gap pulda emas, og‘a! – deb so‘zimni shartta bo‘ldi shofyor. So‘ngra jahl bilan ballonni tepib ko‘rdi. – Boshqa safar bepul ham olib ketaman. Ammo hozir sira ilojim yo‘q. Mendan ranjimang. Hademay boshqa mashinalarimiz ham kelib qoladi, xohlaganingizga tushib ketishingiz mumkin, lekin men olib keta olmayman...

Yo‘lda kabinaga birovni olsa kerak, deb o‘yladim va:

– Kuzovda-chi? – deb so‘radim.

– Baribir... Kechirasiz meni, og‘ajon.

Shofyor soatiga bir qaradi-yu, jo‘nashga shoshildi.

Juda boshim qotib, yelkamni qisib qo‘ydim-da, boyadan beri budka darchasidan bizni jimgina kuzatib turgan benzinchi keksa rus ayoliga hayron bo‘lib qaradim. U go‘yo: «Tegmang, uni o‘z holiga qo‘ying», – deyayotgandek bosh chayqardi. Qiziq.

Shofyor kabinaga o‘tirdi va og‘ziga tutatilmagan papirosni qistirib, motorni yurgizib yubordi.

U hali yosh, o‘ttizlar chamasidagi, biroz bukchaygan, ammo baland bo‘yli yigit edi. Uning rul chambaragini ushlab olgan salmoqdor chayir qo‘llari, g‘amgin, o‘ychan ko‘zlari va charchab-horiganidan salqib ketgan qovoqlari xotiramda saqlanib qoldi. Yo‘lga tushishdan oldin u yuzini kafti bilan siladi va chuqur xo‘rsinib qo‘ydi, tog‘ oralab ketadigan yo‘lga tashvishlanib nazar tashladi. Mashina yeldek uchib ketdi.

Tyan-Shan shofyorlari ko‘rinishdan badjahl bo‘lsalar ham, joy bo‘lsa yo‘lovchilarning iltimosini hech qachon rad etmas edilar. Bu gal esa qandaydir tushunib bo‘lmaydigan qaysar bir shofyorga uchrab qoldim.

Benzinchi ayol budkadan chiqdi. Aftidan, u meni yupatmoqchi bo‘ldi, shekilli:

– Xafa bo‘lmang, hozir siz ham ketasiz, – dedi.

– Shoshib turmaganimda mayli edi-ya!.. – deb to‘ng‘illadim alamimga chiday olmay.

– Modomiki shunday ekan...

– Nima edi?

– Yo‘q, shunchaki aytdim-da! – deb ayol kimgadir achingandek qo‘l siltadi va shlangni kolonka oldiga yig‘ishtirib qo‘yar ekan, xo‘rsinib qo‘ydi: – Bu voqeaning tarixi uzoq...

Men jim turardim.

– Yigit bechoraning boshiga tashvish tushgan. Bir vaqtlar u biz bilan shu yerda, dovondagi bazada yashardi.

Benzinchi ayolning gapini oxirigacha tinglash menga nasib bo‘lmadi. Yo‘lovchi «Pobeda» kelib qoldi, biz yo‘lga tushdik.

Yuk mashinasiga hadeganda yetib ololmadik, faqat Do‘lan dovoni etaklaridagina yetib oldik. U, hatto ko‘pni ko‘rgan Tyan-Shan shofyorlariga ham ruxsat etilmaydigan g‘oyat tezlik bilan uchib borardi. Mashina burilishlarda ham tezligini kamaytirmay, qoyalar ostidan g‘uvullab o‘tib borar, shiddat bilan balandliklarga uchib chiqar va birdan xuddi ag‘darilib ketgandek pastga tomon sho‘ng‘ir, yana bir zumda ustiga yopilgan brezentning chekkalari shalop-shaloplab bortga urilib, hilpiraganicha oldinda paydo bo‘lar edi.

Baribir «Pobeda» «Pobeda»ligini qildi. Biz yuk mashinasini quvib o‘ta boshladik. Men o‘girilib qaradim: bu odam buncha umidsizlikka tushgan, qayoqqa bunchalik yelib ketyapti? Shu payt yomg‘ir aralash do‘l sharros quyib berdi. Bizda, dovonda bunday yog‘ingarchilik tez-tez bo‘lib turardi. Qiyalab, chaparastasiga urayotgan do‘l aralash yomg‘ir tomchilari orasidan ranglari oppoq oqarib ketgan, papiros tishlab olgan jiddiy tUSDagi qiyofa kabina oynasi orqasidan lip etib ko‘rinib o‘tdi. Uning qo‘llari rul chamberagida tez-tez harakat qilardi. Kabinada ham, kuzovda ham hech kim yo‘q edi.

Mana shu tasodifiy uchrashuvdan so‘ng oradan ko‘p o‘tmay meni Qirg‘izistonning janubiga, O‘sh oblastiga yuborishdi. Odatdagicha biz jurnalistlarning vaqtimiz hamma vaqt ziq bo‘ladi. Oqshom poyezd jo‘nashi oldidan vokzalga chopgancha yetib keldim va vagonga sakrab chiqib, o‘z kupemga kirdim, hadeganda derazadan tashqariga qarab o‘tirgan passajirga e‘tibor ham bermabman. Nazarimda, bu kupega ikkalamizdan boshqa hech kim chiqmaydiganga o‘xshardi. Hamrohim menga qayrilib qaramadi ham. U boshini oynaga qadagancha yo shunchaki tashqariga tikilib o‘tirardi, yoki bo‘lmasa allanimalar haqida o‘ylardi.

Poyezd tezligini oshira bordi. Radiodan muzika ovozi yangradi: tanish kuy ijro etilayotgan edi. Bu qirg‘iz klassik kuyi

menga doim g'ira-shira oqshom payti dashtda ketib borayotgan yolg'iz otlarning ashulasini eslatardi. Yo'l uzoq, bepoyon dasht. Egarda o'tirib xayol surib, birona ashulani asta xirgoyi qilinsa ham bo'ladi. Xirgoyi qilganda ham qalbdan chiqarib kuylasang. Axir ot tuyoqlarining tapir-tupur sadolari ostida yolg'iz o'zi xirgoyi qilib borayotgan yo'lovchining qalbida turli xil o'y-xayollar ozmuncha bo'ladi, deysizmi?.. Ariqdagi suv mayda yaltiroq toshlar ustidan shildirab oqayotgandek, qo'biz torlaridan orombaxsh mayin kuy asta-sekin taralardi. Qo'biz adirlar orqasiga yonboshlayotgan quyosh haqida, har yoqqa salqinlik taratayotgan mayin shabada haqida, yo'l yoqalab ketgan ko'm-ko'k yovshan va sap-sariq chalovlarni sekin-sekin tebratib, gul changlarini to'kayotgani haqida kuylardi. Dasht ham chavandozning ashulasini tinglaydi va u bilan birga o'ynab, birga kuylaydi...

Ehtimol, hozir biz poyezdda yelib borayotgan bu yerdan o'sha chavandoz ham qachonlardir yurgandir... balki, o'shanda, xuddi hozirgidek, dasht ufqida shafaq sekin-asta och-sariq tusga kirib, so'na borgan, tog' bag'ridagi qor esa xuddi hozirgidek quyoshning so'nggi shu'lalarini emib, pushti rangga kirgan-u, yana darhol xiralashib so'nib qolgandir.

Deraza ortidan bog'rog'lar, tokzorlar, qulf urib yotgan ko'm-ko'k makkajo'xori dalalari o'tib borardi. Yangi o'rilgan barra yo'ng'ichqa orilgan qo'sh otli arava temir yo'l chorrahasi tomon yo'rtib borardi. U shlagbaum oldida to'xtadi. Quyoshda qoraygan, rangi unniqib ketgan yirtiq mayka kiyib, ishtonini tizzasigacha shimarib olgan aravakash bola o'rnidan turdi-da, poyezd tomon havas bilan boqib, iljayganicha kimgadir qo'l siltadi.

Radiodan taralayotgan kuy poyezdning taraqa-turuqiga jo'r bo'lib, kishini hayratga solarli darajada bir-biri bilan uyg'unlashib ketardi. Otning dukur-dukuri relslarning tutashgan joyiga urilayotgan g'ildirak tovushi bilan almashingandek edi. Qo'shnim bo'lsa qo'lini stolchaga tirab, ko'zlarini hamon tashqaridan uzmay o'tirardi. Nazarimda, u ham o'zicha o'sha tanho otlarning ashulasini unsiz kuylayotgandek edi. U xafami yoki biron narsani o'ylayaptimi, harqalay, uning qiyofasidan boshida qandaydir chuqur qayg'u, yuragida o'chmas alam borligi sezilib turardi.

U o‘zini shu qadar unutgan ediki, kupeda mening o‘tirganimni ham payqamasdi. Men uning yuzini ko‘rishga intildim. Qayerda uchratgan edim bu odamni? Hatto bug‘doyrang qo‘llari, uzun va baquvvat barmoqlari ham tanish ko‘rinadi.

Nihoyat uni tanidim: bu meni mashinasiga olmagan o‘sha shofyorning xuddi o‘zginasi edi. «Biron yoqqa o‘z ishi bilan ketayotgan bo‘lsa kerak», – deb o‘yladim va shu bilan xotirjam bo‘ldim. Chamadondan kitob oldim. O‘zimni unga tanitishimning hojati bormidi? Ehtimol, u allaqachonlar unutilib yuborgandir. Shofyorlarga yo‘lda ozmuncha yo‘lovchi duch keladi deysizmi?

Shunday qilib, biz yana ancha vaqtgacha o‘zimiz bilan o‘zimiz ovora bo‘lib, jim ketdik. Kech kirib, qosh qoraya boshladi. Hamrohim chekmoqchi bo‘lib yonidan papiros chiqardi va gugurt chaqish oldidan chuqur xo‘rsinib qo‘ydi. So‘ngra boshini ko‘tardi-yu, hayratlanib menga qaradi va shu zahotiyuq qizarib ketdi. Tanidi.

– Salom, og‘a! – dedi u aybdor kishidek kulimsirab. Men ham unga qo‘l cho‘zdim.

– Uzoqqa ketyapsizmi? – deb so‘radim.

– Ha... Uzoqqa! – dedi u papiros tutunini taratarkan va birozdan keyin qo‘shib qo‘ydi: – Pomirga.

– Pomirga! Demak, hamroh bo‘lar ekanmiz-da. Men O‘shga ketyapman.

– Men ham xuddi o‘sha tomonga.

– Juda soz bo‘ldi, zerikmas ekanmiz.

– Ehtimol, – deya ishonchsizlik bilan to‘ng‘illadi u.

– Dam olganimi? Yoki o‘sha yoqqa ishga joylashmoqchimisiz?

– Ha, shunga o‘xshashroq... Chekasizmi? – deb papiros uzatdi u.

Biz papirosni tutatib, biroz jimib qoldik. Dastlab boshqa hech qanday gapimiz qolmagandek tuyuldi. Hamrohim yana xayolga cho‘mdi. U boshini quyi solib, poyezd harakatiga mos tebranib borardi. U, nazarimda, birinchi uchrashganimizdagiga qaraganda juda o‘zgarib ketgandek ko‘rindi. Ancha o‘zini oldirib qo‘ygan, peshonasidagi uch qator ajin yanada ichkariroq botib kirgan, chi-

mirilgan qoshlari esa yuziga g'amgin soya solib turgandek edi. U to'satdan boshini ko'tardi-da, qiyiq qo'yko'zlarini menga tikib:

– Siz o'shanda mendan qattiq xafa bo'lgandirsiz-a, og'a? – deb so'radi ma'yus jilmayib.

– Qachon? Negadir eslolmayapman, – men uning noqulay ahvolga tushib qolishini istamasdim. Rostini aytganda, o'tgan ish xafa bo'lishga arzimmasdi ham. Lekin u menga shunday bir samimiyat bilan tikilib turardiki, mening tezda iqror bo'lishdan boshqa ilojim qolmagan edi. – E, ha... unga ancha bo'ldi-ku... Arzimagan gap edi, esimdanda ham chiqib ketipti. Buning nimasi bor ekan. Yo'lda har xil hodisa sodir bo'lishi mumkin. Siz o'sha uchrashganimizni hali eslab yuribsizmi?

– Boshqa vaqtda bo'lganda, ehtimol, unutilib yuborgan ham bo'lardim. Lekin o'sha kunni unutilmayman...

– Nima bo'lgan edi? Biror falokat yuz berganmidi? – deb so'radim men undan beixtiyor, uning o'sha kungi mashinani qanday boshqarayotganini eslab.

– Yo'q, nima desam bo'larkin? Falokat yuz bermagan edi! – dedi u biroz durustroq so'z tanlab, so'ng kulib yubordi, to'g'rirog'i, o'zini kulishga majbur qildi. – Hozir bo'lsa, istagan tomoningizga mashinada sayr qildirib kelar edim-u, ammo ko'rib turibsiz, o'zim ham yo'lovchiman...

– Hechqisi yo'q, ot bir bosgan izidan ming marta yuradi, dey-dilar-ku, ehtimol, vaqt-soati kelib, yana yo'lda uchrashib qolar-miz...

– Agar nasib qilib uchrashib qolsak, albatta, o'zim zo'rlab kabinaga chiqarib olaman, – dedi u boshini silkib.

– Demak, kelishdikmi? – deb hazillashdim men.

– So'z beraman, og'a! – dedi u xursand bo'lib.

– Shunday qilib, nega o'shanda meni olib ketmagan edingiz?

– Nega deysizmi? – dedi-yu, shu ondayoq ma'yus bo'lib qoldi.

U tarvuzi qo'ltig'idan tushgandek jim qolib, papiros tutunini jon-jahdi bilan torta boshladi. Men o'rinsiz savol berganimni payqab qolib, gapni boshqa yoqqa burishga intildim. Biroq vaqt o'tgandi. U papirosini o'chirdi-da:

– Ilojim yo‘q edi... O‘g‘limni o‘ynatib olib yurgan edim... – dedi zo‘r-bazo‘r g‘o‘ldirab.

– O‘g‘limni? – Hayron bo‘ldim men. – Kattaginami u?

– Yo‘q! – deya jilmaydi u, endi uning ko‘zlari menga tabasum bilan boqardi. – Hali yosh, endi beshga qadam qo‘ydi...

– Nima, u sizni biron joyda kutib turganmidi?

– Ha, dovonda.

– Xo‘sh, keyin nima bo‘ldi? – men hali ham hech narsani tushuna olmayotgan edim. Qiziq, nega o‘g‘li u yerda bo‘ladi, umuman, bolaning bu gapga nima aloqasi bor?

– Bilasizmi... Gap bunday... Sizga qanday tushuntirsam ekan... – deb u peshanasiga sizib chiqayotgan ter qatralarini artdi, hayajonini bosish uchun chekdi, so‘ng menga jiddiy tikildi.

Ana shunday qilib, men shofyorning o‘z taqdiri haqidagi hikoyasini eshitisga muyassar bo‘ldim. Lekin u hech kimga, ayniqsa, menga – jurnalistga o‘z hayoti to‘g‘risida batafsil gapirib bermasligiga qattiq ishonardim. Keyinroq bilishimcha, bu odam duch kelgan yo‘lovchiga yuragidagi sir-asrorini to‘kib soladigan odamlardan emas ekan. Ammo shofyorning boshidan kechirgan sarguzashtlari shunday ediki, uning xohishi-istagidan qat‘iy nazar, voqeani birma-bir aytib berishga majbur edi. Aks holda men, hatto Tyan-Shan yo‘lida oramizda bo‘lib o‘tgan arzimas hodisani ham tushunib yetmagan bo‘lardim.

Manzilga yetguncha hali vaqtimiz ko‘p edi. Poyezd O‘sh-gacha, deyarli, ikki kecha-kunduz yuradi. Men uni shoshirmasdim va turli savollar berib gapini ham bo‘lavermasdim. Kishi o‘z kechirganlarini qayta boshidan kechirayotgandek his etib, goh so‘zi og‘zida qolib to‘xtab, goh o‘ylanib, entikib hikoya qilib bersa – juda maroqli bo‘ladi. Ammo uning hikoyasiga qo‘shilib ketmaslik uchun men o‘zimni zo‘r-bazo‘r tutib turardim. Chunki men kutilmaganda shuni bilib qoldimki, sharoitga ko‘rami yoki o‘zimning har narsaga aralashib ketaveradigan jurnalistlik kasbimga ko‘rami, har holda, shaxsan bu yigit haqida bo‘lmasa ham taqdir unga uchratgan, ammo shofyorga uncha tanish bo‘lmagan kishilar to‘g‘risida uncha-muncha narsa bilardim. Shuning uchun ham men uning hikoyasini davom ettirishim, ba‘zi tafsilotlar bi-

lan to'ldirishim, unga noma'lum bo'lgan ko'p narsalarni so'zlab berishim mumkin edi. (Darvoqe, qissaning ikkinchi hikoyasida xuddi mana shu tafsilotlar bayon etiladi). Ammo men buni shofyorning hikoyasini oxirigacha tinglab bo'lganimdan keyin aytib berishga qaror qildim. So'ngra esa u fikrimdan ham qaytib, unga hech narsa gapirmadim. Shunday qilganim yaxshi bo'ldi, deb o'ylayman. Nega? Chunki bu tafsilotni keyinroq, qissaning eng oxirida so'zlab berishni lozim ko'rdim.

Modomiki, asosiy mavzudan chetlashib ketgan ekanman, shunga ko'ra bu o'rinda bir lirik chekinish qila qolay.

Ehtimol, o'quvchilar «Ikki hikoyadan iborat qissa» degan g'alati sarlavhachaga e'tibor qilishgandir. Ha, darvoqe, shunday. Bu shunchaki muallifning xohishi bilan bo'lgan narsa emas. Ma'lumki, odatda, agar zarurat tug'ilsa, adabiy asarlar bo'lim, bob va qismlarga ajratiladi. Hikoya esa o'z-o'zidan ma'lumki, alohida mustaqil adabiy asardir. Biroq bu yerda gap forma haqida ketayotgani yo'q.

«Bu voqeaning tarixi uzoq!» – degan edi benzokolonkadagi ayol. Haqiqatan ham men so'zlab bermoqchi bo'lgan voqea juda uzoq va, ehtimol, odatdagi hikoyalarga mutlaqo o'xshamas. Men bu haqda allaqachon muallif tilidan kichkinagina qissa ham yozgandim. Ya'ni, tashqaridan kuzatib turib, voqea-hodisalar va kishilar xarakterlarini chizib bergandim. Shunday qilib, tasvirlanayotgan hayot qaynovida muallif sifatida o'zim ham qatnashgandim. Qissani o'qib chiqish uchun o'rtoqlarimga berarkanman, birdaniga ustimga do'lday ta'na va tanbehlar yog'ila boshladi. Aytilgan fikrlar hech bir-biriga to'g'ri kelmasdi: ba'zilar meni haq, muallif o'z qahramonlariga nisbatan shunday pozitsiyada bo'lishi kerak, deyishsa, ba'zilar meni koyishib, g'azablanib, muallif nohaq, asarni bunday emas, boshqacharoq yozish kerak edi, dedilar. Ayniqsa, qissaning xotima qismi ko'pchilikning achchig'ini keltirgandi. Xullas, ular har to'g'rida bahslashishardi. Axloq haqida, qahramonlarning xatti-harakatlari haqida tortishishib, yo ularni qoralashar, yo ma'qullashardi. Ammo kishilarning hayotga nisbatan bu shaxsiy qarashlari bilan bog'liq bo'lgan bar-

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/uz/asar/3600> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/3600> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию
можно найти на сайте
<https://kitobxon.com/ru/asar/3600>